

ENERJİ İŞKOLUNDA ÖZELLEŞTİRME

M. Cengiz FAYDALI*

GİRİŞ

"Gerekirse bazuka ile özelleştirme yapılmalıdır"

R.Koç

1970'lerin başından itibaren gelişmiş ülkelerde yeni bir ekonomik krizin başlamasıyla birlikte, 2. Dünya Savaşından bu yana yaklaşık 30 yıldır yürürlükte bulunan "refah devleti" politikaları da bu krizle birlikte sona eriyordu.

Kendilerini neo-liberaller olarak adlandıran bu çevreler krizin nedeni olarak devletin ekonomiye müdahalesini gösterdiler. Bu çevrelere göre, bütün olumsuzlukların kaynağı devlet müdahalesiydi. Çünkü, devlet yüksek maliyetlerle ve verimsiz çalışmaktaydı; bu ise yüksek enflasyona ve borçlanmaya neden oluyordu. Yine bu çevrelere göre, olumsuzlukların kaynağı mademki devletin ekonomiye müdahalesi, o halde bu olumsuzlukları ortadan kaldırmanın yolu da devletin ekonomiye müdahalesini en aza indirmektir. Böylelikle kapitalizm, krizi aşmak için düzenleyici-müdahaleci Keynesci politikaların karşıt ucu olan liberal-piyasacı eksende çare aramak yolunu seçti. Böylelikle krizin çözümü serbestleşme, düzenlemeden vazgeçme, piyasalara ağırlık verme gibi unsurlarda aranmaya başlandı. Bu, uzunca bir zamandan sonra kapitalizmin, kendi özüne yani liberal ideolojiye geri dönülmesi anlamına gelmekteydi. Bu bağlamda, kamu kesiminin üretici kesimleri özel kesime devredilerek, piyasa alanından çekilmesi, kısaca özelleştirilmesi, üretim alanındaki liberalleşmeyi simgeleyen önemli bir iktisat politikası olarak gündeme geldi.

Neo-liberallerin, bu politikaları uygulamasıyla ortaya çıkan manzara şudur: Ücretlere, sosyal haklara ve toplumun alt kesimlerine (yabancı işçiler, işsizler, kadınlar vb.) karşı yoğun bir saldırıya giriştiler. Kemer sıkma politikaları gündeme geldi. Bu imha ve yıkım politikasının esas hedefini işçi ve emekçi kesimlerin olması tabii ki şaşırtıcı değildir. 1975 ertesinde yaşanan toplu işten çıkarmalar, saldırının esas hedefinin işçi sınıfı ve sendikalar olduğu gerçeğini ortaya çıkarıyordu. Kemer sıkma politikaları, "hepimiz aynı gemideyiz", "yüksek ücretler işsizliğe yol açıyor" safsatalarıyla kabul ettirilmeye çalışıldı. Yine de gelişmiş ülkelerin işçi hareketi bu politikaların aşırı biçimde uygulanmasına engel oldu diyebiliriz. Bu durum, özelleştirme politikalarının sendikal örgütlenmeyi geriletmesi için kullanılması sonucunu doğurdu. Dolayısıyla neo-liberalizm, dünyanın hemen her yerinde işçi hak ve özgürlüklerine ve demokrasiye karşı yoğun ve

* Enerji-Yapı Yol SEN Genel Başkanı, Ankara. 1996

sistemli bir saldırının adı olmuştur. Özelleştirme ise bu saldırının önemli bir parçasıdır. Kısaca söylemek gerekirse özelleştirme;

- 1) Sermaye için dayanılmaz bir yük halini alan "meşru harcamaların" küçültülmesifkakininması,
- 2) Devletin tekel konumunda olduğu sektörlerin sermayenin kar'oranını yükseltici bir araç olarak özel sektöre devri,
- 3) Kamu kesiminde istihdam edilen işgücünün, emek sürecini "disipline" edici karakterde daraltılması ve bunun doğrudan sonucu, işçi sınıfı içinde iş bulabilmek için rekabetin artırılmasını amaçlıyordu.

Bu genel yaklaşımdan hareketle, ülkemizde 801i yi Harda yoğun bir şekilde gündeme gelen özelleştirme ve onun bir versiyonu olan taşeronlaştırma uygulamalarını, uluslararası kapitalist sistemin içine girdiği uzun, derin ve genel bunalımından ayırmak mümkün değildir.

Bu nedenle tebliğimizde, dünyadaki ekonomik ve siyasal gelişmelerin panoramasını ortaya koyarak, ülkemizdeki özelleştirme politikalarını genel ve enerji işkolu bağlamında ele alacağız.

DÜNYADAKİ EKONOMİK VE SİYASAL GELİŞMELER

1870-1930 yıHan arasında kalan ve tarihe *klasik sömürgecilik* adıyla geçen dilimden oluşur. Bu dönemde Birleşik Krallık adalardan 140 kat, Hollanda kendi topraklarından 59 kat, Fransa kendi ülkesinden 20 kat daha büyük bir alanda üzerinde açık fiili imparatorluklarını kurmuş bulunuyorlardı. Açık askeri işgallere dayanan klasik sömürgecilik sistemi, tam anlamı ile ikinci Dünya Savaşı sonunda çökmüştür. Ancak dünya sisteminin bunalımı ve yeni uluslararası sistemin doğuş işaretleri 1930'lu yıllarda ortaya çıkmış bulunuyordu, lik onbeş yılı oluşum süresi olmak üzere, 1930-1970 yılları arasında yaşanan ikinci dönem *yeni sömürgecilik* dönemi olarak adlandırılmıştır. Bu dönem, Bretton Woods olarak bilinen sistemin 1971 yılında kurumsal yıkılışı başlangıç alınırsa, 19701i yıllarda açık değişme sürecine girmiştir. Yeni dünya düzeni henüz tüm boyutları ile kurulmamış olsa da temel özelliklerinin açıklığa kavuştuğu söylenebilir. Üçüncü dönemi temsil eden yeni dünya düzeni *küresel sömürgecilik* adı alabilecek nitelikleri he hızla belirgenleşmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, dünyada bağımsız ve egemen devlet sayısının hızla arttığı yeni bir dönemdir. Mevcut dünya sistemi, klasik sömürgecilik döneminin açık askeri işgal yöntemini genel kural olarak uygulanabilir olmaktan çıkarmıştır. Eski sömürgeci güçler ile dünyanın yeni hegemonik gücü ABD, yeni bağımsız devletler ve diğer azgelişmiş ülkeler ile ilişkilerini daha farklı kurallar üzerinde yükseltmek zorunda kalmışlardır. Savaş sonrasının yeni dünya düzeninde (Hketer arası ilişkiler, gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun eşit devletler arası iüşkiler temelinde kurgulanmak durumundadır. Bu durum, dünya genelinde ülkeler arası siyasi ilişkilerin diplomasi Hketeri üzerine yükselmesine yol açmış, iktisadi-ticari ilişkilerde

ise yeni araçların yaygınlaşmasına neden olmuştur. Azgelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki iktisadi ilişkilerde başlıca araçlar "dış yardım, "doğrudan yabancı yatırım", istikraz ve kredi", "karma ortaklıklar" şeklinde ortaya çıkmıştır. Gelişmiş ülkelere oluşturulan Marshall Planı, Truman Doktrini, Colombo Planı gibi yardım ve kalkınma programları, bu çalışmalarını gerçekleştirecek konsorsiyumlar kurulması, yeni sömürgecilik dönemini önceki yıllardan ayırdeden başlıca girişimler olmuştur.

Savaş sonrası yapı, ülkeler arası ilişkilerin ikili ilişkiler olarak sürdürülmesi ile yetinilemeyecek özelliklere sahiptir. Klasik sömürgecilik dönemi, yapısı gereği uluslararası düzenleyici kuruluşlara gerek duymazken, bu dönem tam tersine güçlü uluslararası kuruluşların doğuşu ile karakterizedir. Sayıları giderek çoğalan bağımsız devletlerin ve bunlar arasındaki ilişkilerin yönlendirilmesi, Birleşmiş Milletler kurumunda somutlanmıştır. Birleşmiş Milletler sistemi içinde kurulan UNESCO, FAO gibi özel uzmanlık kuruluşlarının yanısıra 1945te kurularak faaliyete geçen IMF ve IBRD gibi özerk kurumlar, dünya sisteminde önemli roller üstlenmişlerdir.

Azgelişmiş ülkelerin mevcut dünya sistemi çerçevesinde uygulanan kalkınma stratejileri sonunda, kalkınma bir yana daha derin bir azgelişmişlik sergilemeleri, uluslararası merkezleri "kalkınma kayıp bir hedef mi?" sorusu ile yüzleşmek zorunda bırakmış durumdadır. "Kalkınma kayıp bir hedef mi?" sorusu, 1945-80 yıllarını kaplayan bütün bir "ulusal kalkınma" döneminin ya da yeni-sömürgeci dünya düzeninin iflas ilanı olmuştur. İflasın geriye kalan en önemli miras, dış yardım ve kalkınma programlarının sürdürülmesi için yaratılan ve geliştirilen modern devlet aygıtının kendisi olmuştur. Yeni sömürgeci dönemin sonuna gelindiğinde, azgelişmiş ülkelere Batı tipi modern devlet aygıtı, idari reform seferberliklerinin tartışılmaz başarısı olarak ayaktadır. Meşruiyeti sorgulanmaz bir noktaya ulaşmış bulunmaktadır. Oysa durum değişmiştir. Geline nokta eşit devletler arası ilişkiler ilkesi engel haline dönüşmüştür. Kaynağı gelişmiş ülkeler olan sermaye çokuluslu ya da ulusaşırı kimliği ile öne çıkmıştır. Ulusaşırı şirketler, azgelişmiş dünya ile doğrudan ilişkiye geçmeyi talep etmektedir. Bu ilişki,de bağlantı kanalı olarak sermayeyi kullanmak istemektedir. 1980li yıllarda "küreselleşme" süreci olarak adlandırılan bu gelişme, Batılı kalkınma stratejistleri arasında "kuşak çatışması'na yol açmış durumdadır. 1945-80 döneminin içe dönük sanayileşme ve devlet ya da bürokrasiyei güçlendirme politikalarını üreten yaşlı stratejistler, genç selefleri tarafından günümüzde şiddetle eleştirilmektedirler.

Az gelişmiş ülkelere iç toplumsal yapıda dönüşüme yol açan unsur, ulusaşırı şirketlerdir. 1970'li yılların başlarında sayılan 10.000 olan ulusaşırı şirketler, toplam 30.000 yavru kuruluşa sahiptir. 1980'lerin başlarında 11.000 ulusaşırı şirket, 82.000 alt kuruluş ile daha da yaygınlaşmıştır. 199011 yıllarda ulusaşırı şirket sayısı 37.000'e, yavru şirketlerin sayısı ise 200.000'e yükselmiştir.

197011 yılların sonlarında dünya ticaretinin yüzde 40'ını denetimleri altında tutan ulusaşırı şirketler, azgelişmiş ülkelerin ucuz işgücü ve hammadde

kaynaklarından yararlanarak bu ülkelerde ihracata yönelik sanayi yatırımları gerçekleştirmişlerdir. Bu sayede bu ülkelerin dış ticaretini de büyük ölçüde denetimleri altına almışlardır. Gelişmiş ülkelerde "sınai kaydırmacılık" olarak adlandırılan bu doğrudan yatırım faaliyetleri sonunda, günümüzde "yeni sanayileşmiş ülkeler" olarak bilinen kimi azgelişmiş ülkelerin önemli sınai mal ihracatçısı olmalarına yol açmışlardır. Ancak, 1970'li yılların sonlarında bilimsel-teknolojik gelişmenin sonuçları ile birlikte, "sınai kaydırmacılık" önemini yitirmeye başlamıştır. ABD üretim teknolojisinde "esnek üretim", Japon üretim teknolojisinde "yalın üretim" olarak adlandırılan teknikler, üretim sisteminin yapısında dönüşümlere yol açmaktadır. Yeni teknoloji kitlesel seri üretim yerine esnek uzmanlaşmaya dayalı üretimi yerleştirmekte, nitelsiz işgücü talebini azaltırken az sayıda nitelikli işgücü gerektirmektedir. Üretim teknolojisinde post-Fordizm adıyla yeni bir dönem olarak anılan bu değişimin, uluslararası işbölümünü de yeni esaslara dayandırmakta olduğu ileri sürülmektedir. Üretim örgütlenmesinde ortaya çıkan yeni olanaklar, ulusaşın şirketlerin azgelişmiş ülkelerde imalat sanayiinde doğrudan yatırımlara ilgisini azaltmış ve bu alandaki yatırımlar gelişmiş ülkeler arasında gerçekleştirilmiştir.

Yeni dönemde ulusaşın şirketler için azgelişmiş ülkelerde yüksek kar oranları sınai kaydırmacılık ile imalat sektöründe değil, altyapı ve hizmetler sektöründedir. Bu alanlara kaymak çok güç değildir. Çünkü ulusaşın şirket yapısı, gelişmiş dünya sermayesine çeşitli esneklikler getirmiştir. Birincisi, ulusaşın şirket, ortaklıklar kurarak riskleri yerli sermaye ile paylaşmakta ve maliyeti bu yolla yerli devlete yükleme üstünlüğüne sahip bulunmaktadır. İkincisi, ulusaşın şirketler yerli özel sektörle birleşerek faaliyet gösterdiklerinden "yabancı sermaye" olmanın kısıtlamalarını aşabilmektedirler. Bu sayede ulusaşın şirketler, gelişmiş ülkelerde yalnızca doğal kaynaklar ve imalat sektöründe sermaye yatırımları yapmakla yetinmemekte, tarım ve hizmet sektöründe sermaye yatırımı dışında düzenlemeler yapma şansına sahip olmaktadır. Ulusaşın şirket yapısı, yabancı sermayeyi "yerlileştirerek" çeşitli ulusal engelleri aşmakla birlikte, ortada bir başka engel vardır. Bu engel, azgelişmiş ülkelerin kar oranı yüksek bu sektörlerinde "ağır ve yaygın", bir devlet tekeli genel bir "özelleştirme" planı ile aşılmasına çalışılmıştır. Yüksek kar oranları sunan bu alanlar, 1980'li yıllarda yatırımların hızla arttığı alanlar olmuştur.

Kısacası yeni dünya düzeni, mali piyasaların serbestleştirilmesi ile mali sermayenin ulusal engellerden kurtulması ve üretken sermayenin dünyanın şu ya da bu yöresinde en karlı alanların devlet tekeline arındırılarak kendisine açılması üzerine yükselmiştir. Azgelişmiş ülkelerde bu hedeflere, IMF'nin "istikrar programları" ve Dünya Bankası'nın koşullu "yapısal uyarılama kredileri" aracılığı ile ulaşmıştır. Bu program ve krediler ile açılan dönem, azgelişmiş ülkelerde "dünya ile bütünleşme", "ulus-ötesi kalkınma", "modern dünyanın değerlerine bağlanma" ve elbette "demokratikleşme" süreci olarak "küreselleşme dönemi" adıyla yüceltilmiştir. Bununla birlikte yeni dünya düzeni, küresel sömürgecilik olarak adlandırmayı hakeden çeşitli özellikler sergilemektedir. Bu sistem, azgelişmiş ülke ulusal kaynaklarının dünya sermayesinin tekeline ve elbette doğrudan kendi ihtiyaçlarına göre

kullanılmak üzere terkedilmesini talep etmektedir. Herşeyden önce, az gelişmiş ülkelerde ekonomide devlet tekelinin çözülmesi ve ekonomik iktidarın denetlemeyecek kadar uzak noktalara taşınması, bağımsızlık ilkesini tehdit etmektedir. Az gelişmiş ülkelerin kronik sermaye yetersizliği sorunu nedeniye arzu edilen "sermaye girişini arttırmak", aynı zamanda ulusaşırı sermayenin az gelişmiş ülke kaynakları üzerinde serbest tasarruf gücü kazanması demektir. Üstelik alınan önlemler "sermaye girişini arttırma"ya da yaramamaktadır. Bunun kanıtı özelleştirme uygulamalarıdır. Özelleştirme asıl olarak borçların ödenmesine yöneliktir. Özelleştirme ile ülkelere anlamlı bir sermaye girişi olmadığı gibi, mevcut kaynaklar ulusaşırı sermayenin hizmetine çekilerek "sermaye çıkışı" gerçekleştirilmektedir. En karlı ve en temel sınai üretim kuruluşlarının hisse senetleri, borç indirimi karşılığı olarak kullanılmaktadır. Kısacası sürecin bir bütün olarak anlamı, kendisi kapitalizmin bir ürünü olan az gelişmişliğin yeniden üretilmesinden başka bir şey değildir.

IMF VE ÖZELLEŞTİRME POLİTİKALARI;

IMF "yapısal uyum politikaları" adı altında az gelişmiş ülkelere dayatmış olduğu raporlar sonucunda nasıl bir dünyanın oluştuğuna bakacak olursak hiçte iç açıcı sorunlarla karşılaşmıyoruz.

IMF'nin amaçlarının ötesinde, bu programlarının sosyal refah üzerindeki etkisine bakarsak, sonuçlarının korkunç yıkıcı olduğunu görürüz. Bilindiği gibi, 80'li yıllarda yapısal uyum programlarının gerçekleştirildiği bütün üçüncü dünya ülkelerinde sosyal gelişmeye ilişkin bütün endeskler çok büyük ölçüde ve dramatik bir biçimde düşmüştür. Latin Amerika ve Afrika'da ulusal gelir daralmıştır. Son 10 yılda üçüncü dünya halkların içinde mutlak yoksulluk düzeyinde yaşayanların sayısı iki katına çıkmıştır. 1990'da dünyaya yaşayan milyonlarca insan mutlak yoksulluk içinde yaşamaktadır. Çocuk ölümleri binde 75'den, binde 150'ye çıkmıştır.

UNICEF, yapısal uyum programlarının 5 yaşından küçük çocuklar üzerindeki etkisi üzerine çok ayrıntılı bir araştırma yaptı ve 1990 yılındaki Birleşmiş Milletler Dünya Çocukları Zirvesine sunulan son derece etkileyici bazı sonuçlara ulaştı. 1982-1990 yılları arasında IMF'nin önererek uyguladığı ve üçüncü dünyanın efendisi rolündeki IMF'nin güdümündeki politikalar, 5 yaş altındaki 70 milyon çocuğun doğrudan ölümüne ve birkaç yüz milyon çocuğun da yıkımına ve yoksullaşmasına yol açtı. Yalnızca 5 yaş altındaki çocuklar değil, milyonlarca çocuk ve özellikle kadın, yaşlı, sakat gibi korunmaya muhtaç olan ve sayısını bilemeyeceğimiz kadar çok yetişkin, bu yapısal uyum programlarının zorla uygulanması nedeniyle açlığa, yoksulluğa, ölüme sürüklendiler.

Sahraaltı Afrika'sında son 10 yılda sağlık harcamaları % 50, eğitim harcamaları % 25 oranında düşmüştür. Kişi başına tüketim % 20 azalmış, işsizlik ve eksik istihdam, işgücünün neredeyse yarısına ulaşmıştır. Afrika nüfusunun % 30'u yetersiz beslenmektedir. Bu da insan yaşamının korkunç

bir şekilde yitirilmesidir. Bütün bunların nedeni IMF'nin "yapısal uyum" programıdır.

- özelleştirmenin devletin refahı, kamu finansı, ulusal endüstri politikaları ve hizmetin biçimi üzerindeki etkileri özelleştirmenin biçimine ve yapıldığı ülkeye bağlı olarak değişecektir. Türkiye'deki çimento endüstrisindeki özelleştirmeyele Jamaika ve Hindistan'daki özelleştirme farklı olabilir.
- Latin Amerika'da, Arjantin, 1990'da ulusal havayolları ve telefon sistemiyle başlayan, yaygın bir özelleştirme programına sahiptir. Hükümet 1992'nin sonunda bütün demiryollarını özelleştireceğini açıklamış ve elektrik, gaz sistemi içinde planlar yaptıklarını, eğer tasfiyeler gerekirse özelleştirme için devlet şirketleri pazarının kapatılacağını da belirtmişlerdir.
- Brezilya, Colombiya, Dominik Cumhuriyeti, Panama, Peri ve Uruguay'daki sendikalar özelleştirme hareketine karşı mücadele vermektedirler. Bolivya hükümeti maden ocakları ve petrol yataklarını satmakta ve özelleştirmenin sosyal güvenlik ve eğitimi genişleteceğini iddia etmektedir.
- 1980'ler boyunca en az 83 ülkede devlet endüstrileri ve hizmetleri özelleştirildi. Birçok ülkedeki, endüstriler, hizmetler, devlet mülkiyetinin kamu yararına hizmet etmek ve daha adil, demokrat, eşitlikçi bir topluma ulaşmak için bir yol olarak görüldüğü halele, bazı kamu sektörlerinde yönetimler ve onların yakın çevrelerinin neden olduğu bozulmalar olduğu da reddedilemez.
- Filipin'lerde Markos rejiminin düşüşü buna bir örnektir. Buna rağmen, bu alanlarda bile, özelleştirme çok ciddi problemler için en iyi çözüm değildi. Sadece kötü icraattan kurtulmaktan ziyade onu meşrulaştırmanın basit bir yoludur.
- Bilhassa İngiliz ve ABD hükümetlerinin aktif olarak özelleştirme mesajını yaydıkları doğrudur. Çünkü, bu durum kendi hizmetlerini ve çok uluslu şirketlerin az gelişmiş ülkelerdeki faaliyetlerini hızlıca genişletmeleri için fırsat yaratır.
- Thatcher'in özelleştirme programı kendi alanında çok büyük çapta olmuştur. 1979'dan 1987 Haziran'ına kadar 20 milyar pound'luk vergi değer satılmıştır ve hükümet izlenen her finans yılında 25 milyon pound'luk satmayı da planlamıştır. Program tüm İngiliz ekonomi sistemine sızmıştır ve burada genişletilmiştir.
- Tüm dünyada sendikaları yasalarla zayıflatma için çalışmalar yapılmıştır.

- Ücret esnekliği için yapılan talepler iş esnekliği için yapılan taleplerle paralel gitmektedir.
- Sigorta ve devlet sağlık tazminatlarının değerlerini koruması için yapılan çalışmalar yaygınlaşmıştır.
- Birçok hükümet tam istihdamın sürdürülmesinden ziyade enflasyonun kontrol altında tutulmasına öncelikli olarak yer verir.
- Pazar baskısının büyümesine karşı çıkan genel bir eğilim vardır. Devletçi endüstrilerin özelleşmesi, hükümet sübvansiyonundan kesilmeler, firma ve endüstrilerde zarara yol açar.
- İngiliz Sendikalar Konfederasyonu (TUC) özelleştirmenin işçilerin çalışma koşulları ve 1986'daki iş durumlarına etkisini araştırmıştır. TUC raporuna göre;
- İşverenler toplu sözleşme ve müzakere kararlarına uymak yerine bireysel sözleşmeler yapmaktadırlar.
- Bazı firmalar sendikaları tanımamaktadır.
- Ücret düzeyleri düşmüş çalışma saatleri artmıştır.
- Parça başı ödeme, ücretlerin dondurulması, iş değerlendirme sisteminde değişimler değişik zamanlarda da olsa uygulamaya konulmuştur. Memur kadrosu kesilmiştir, üst düzey yöneticiler kazançları % 350'lere kadar yükseltilmiştir.
- Sendikalar kabul edildiği yerlerde dahi, sendikal faaliyetler şiddetle engellenmiştir. Sendika alacaklarının maaş bordrosundan kesilmesi engellenmiştir.

DÜNYADA ENERJİ İŞKOLUNDA ÖZELLEŞTİRME VE SERBESTLEŞTİRME

ICEF'in enerji işkolundaki özelleştirme ile ilgili raporuna gözatacak olursak;

lik petrol krizinden bu yana dünyada enerji politikalarını kontrol etmek için bir yarış başlamıştır. Petrol ihraç Eden Ülkeler Karteli OPEC, Hk zamanlar petroll fiyatlarını yükseltip büyük karlar elde ederken, 1980'li yıllardan sonra *fiatlar* düşmeye ve geri kalmış petrol ihraç eden ülkeler büyük bir dış borç altında kalırken, başta Amerika ve OECD ülkeleri, uluslararası finans ve yatırımlarla büyük karla elde etmeye başlamışlardır. Çok uluslu dev petrol şirketleri birleşmeler, anlaşmalar ve ortaklıklar ile kartelin etkisini kırmayı başarmışlardır.

Dev petrol şirketleri, kömür alanına da el atarak satın almalar ve birleşmeler ile kömürün enerji piyasalarındaki rolü ve değerini düşürmüşlerdir. Bunun sonucu olarak 1979 ile 1989 yılları arasında kapatılan AT ülkeleri kömür madenlerinden 200.000 işçi açıkta kalmıştır. Kapatılan ulusal kömür madenleri yerine, aynı şirketlerin sahibi olduğu veya ortak bulunduğu gelişmekte olan ülke madenlerinden kömür satın alınmasına başlanmıştır. Çok düşük fiatla Çin Halk Cumhuriyetinin dünya piyasalarına girmesi kömür fiyatlarını dünya çapında etkilemiştir. Bugün dev 10 şirket dünya kömür piyasalarının yarısından fazlasını kontrol etmektedir. Ucuz emek gücünün yanısıra en üstün teknolojiyi uygulama bu dev enerji şirketleri ile Avrupa veya Japonya'nın rekabet etmesi mümkün değildir.

Petrol krizinden sonra "serbest piyasa rejimi"nin en büyük savunucusu olan Amerika, uluslararası alanda enerji politikalarının etkilenmesi ve denetimini sağlamak için yeni bir örgütün, Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) nın kurulmasını başarmıştır. 1974 yılında OECD çerçevesi içinde kurulan IEA'nın ilk gayesi, petrol ihraç eden ülkelere karşı yeni enerji politikaları oluşturmak olmuştur. Enerji tasarrufu, mevcut kaynakların en etkin kullanımı, alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesi, kömürün daha temiz fakat yaygın olarak kullanımı yöntemleri, uluslararası önlemler altında nükleer enerjinin daha yaygın kullanımı gibi IEA tezleri hep bu nedene dayanmaktadır. Daha sonraları enerji işkolunun dünyada doğa, çevre ve ozon tabakasına etkisi ile atmosferin ısınması konuları da gündemde önemli yer almaya başlamıştır.

Kurulduğundan bu yana IEA enerji politikaları ve siyasi çıkarların aynı anda ele alındığı bir kuruluş olmuştur. OECD çerçevesi içinde bulunması sonucu son yıllarda OECD'nin ele aldığı özelleştirme ve serbestleştirme görüşlerinin, yılda iki kez yayınlanan IEA Politika Dokümanlarında yer almasına neden olmaktadır.

1989 yılında yayınlanan "IEA Ülkeleri Enerji Politikaları ve Programları Raporu" da, İngiltere, Hollanda ve Yeni Zelanda'da enerji ve ilgili sektörlerde geniş özelleştirme uygulamaları yapıldığı ifade edilmekte, bu arada düzenlemelerle ilgili Amerika, Avusturalya ve Türkiye'de adımlar atıldığına işaret edilmektedir.

Elektrik işkolu bakımından aynı raporda şunlar söylenmektedir:

"1988 ve 89 yıllarında elektrik işkolunda büyük değişiklikler olmaya başlamış ve geleneksel, merkezi üretim yerine, daha ufak, fakat gayri merkezi olarak üretim yapan şirketlerin artmakta oldukları görülmüştür. Bu durum rekabeti arttıracaktır. Artık büyük sanayi elektrik tüketicilerinin bu enerjiyi dilediği yerden doğrudan almaları olanağı ortaya çıkmaktadır."

Bunun değerlendirilmesinden iki önemli sonuç çıkmaktadır: ilk olarak, özel sektöre bağlı ve merkezi sistem dışında kalacak özel şirketler yaygınlaşacaktır. Bu "özel" şirketler ise zaten diğer sektörlerde, örneğin kömür, demir-çelik veya kimya gibi, devleşmiş şirketler olacaktır. İkinci

önemli olan ise "rekabet" in sadece ulusal alanda değil, uluslararası alanda da arttırılacağı ve elektrik enerjisini dışarıdan satın almanın serbest bırakılacağı olmaktadır. Dışarıdan alınacak elektrik enerjisinin ise ulusal fiatlardan daha da düşük olacağı bir gerçektir.

IEA Raporunda elektrik ithalatıyla ilgili şu gözlemler yapılmaktadır:

"Değişik sistemler arasında akım yükünü dengelemek için yapılan elektrik alışverişinin yanı sıra, elektrik akımında yeni bir dünya ticareti ortaya çıkmaktadır. İtalya'da elektrik dış alımı 1988 yılında yüzde 12 dolayına çıkmıştır. Bu alım, Avrupa'nın en büyük elektrik satıcısı Fransa'dan alınmıştır. Aynı şekilde 1988 ve 89 yıllarında İsviçre, İngiltere ve diğer komşu ülkeler Fransa'dan elektrik satın almışlardır. AT'nin Tek Pazar olgusu içinde birleşik bir elektrik piyasası yaratılması çalışmaları hızla devam etmektedir. Diğer taraftan Kanada'nın Amerikaya sattığı elektrik enerjisinde de büyük artışlar olmuştur. Bu artış, iki ülke arasında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması hükümleri sonucu gerçekleşmiştir."

Elektrik ve enerji işkollarında ulusal hükümetlerin özelleştirme ve serbestleştirme politikalarını özendirmeleri, desteklemeleri veya uygulamaya koymaları anlaşılabilir bir olgu olmaktadır. Liberalleşme, özelleşme ve uluslararası ticaret birbirleri ile el ele giden politikalar olmaktadır. Ancak IEA, Avrupa Topluluğu veya ABD-Kanada Serbest Ticaret Anlaşması gibi siyasi kuruluşların aynı olguyu savunmaları ve uygulanması için zorlamalarda bulunmalarını anlamak zor olmaktadır.

Özelleştirme ve serbestleştirmenin genel toplum çıkarlarını daha iyi koruyacağı ve gerçekleştireceği ileri sürülmektedir. Şu ana kadarki uygulamanın derinliğine incelenmesi, zaten ekonomik dev olan sınai şirket ve kuruluşların, elektrik enerjisinin özelleştirilmesinden büyük kazançlar elde edeceklerini açıkça ortaya koymaktadır. Çoğu dokümanda ele alınmayan diğer bir çıkar grubuna da işaret etmek isteriz: Elektrik enerjisi üretim santrallerini inşa edenler ve makina, jeneratör gibi aksam sağlayanlar. Ancak çok gelişmiş ekonomilerde bunları yerine getirebilen şirketlere rastlanmaktadır. Bu şirketler ise anlaşmalar ve ortaklıklar ile kendi işlemlerini uluslararası niteliğe kavuşturmuş bulunmaktadır. Bu alandaki dev şirketler Amerikan Westinghouse, Alman Siemens, Fransız Framatome, Japon Mitsubishi ile İsveç ve İsviçre Ortaklığı Asea Brown Boveri olmaktadır. Nükleer santral inşa ve işletme kapasitesine sahip bu şirketlerin, ulusal alanda özelleştirme ve siyasi denetimin azaltılarak serbestleştirme politikaları sonucu büyük kazançlar elde etmeleri beklenmektedir.

ÜLKEMİZDE ÖZELLEŞTİRME

Tüm az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de özelleştirme IMF'nin bir dayatması olarak gündeme gelmiştir. IMF'nin Türkiye'ye yapısal uyum adı altında vermiş olduğu beş kredi anlaşması da, KİT'lerin yeniden yapılanması ve özelleştirmeye hazır hale getirilmesi için verilmiştir.

Ülkemizde özelleştirmenin iktisat politikalarının bir parçası haline gelmesi 24 Ocak 1980 tarihinde başlar. 24 Ocak Türkiye ekonomisi için yeni bir sermaye birikim modeli anlamına geliyordu. Önerilen yeni model ihracata dayalı sanayileşmeyi hedefliyordu. İhracatı arttırmak için, iç pazar ücret ve maaşların düşürülmesi yoluyla kısılrken, sanayi ürünlerinin ihracata yöneleceği düşünülüyordu. Diğer bir önlem ise, KİT sisteminin özelleştirilmesi veya faaliyet alanlarının daraltılması ve desteklenmesinin vazgeçilmesi idi. Evdeki hesap çarşıya uymadı. Yeni politikalara işçi sınıfı ve sendikalar yaygın bir direniş gösterdiler. Tabii ki 12 Eylül 1980'e kadar... Darbeden hemen sonra yaşananlar ise tekrar etmeye gerek yok.

Darbeyle birlikte başlayan özelleştirme çalışmaları, ANAP hükümetleriyle birlikte hız kazanmıştır. ABD kökenli Morgan Guaranty Co. ve ortaklarının 5.8.1985 tarihinde "Türkiye'de özelleştirme Ana Planı" hazırlanmıştır. Bu plana göre 62 dalda faaliyet gösteren KİT'ler sınıflandırmaya tabi tutulmuş ve sıralamaya konulmuştur. Buna göre;

1. Birinci Öncelikli KİT'ler: özelleştirilmesi sosyal ve ekonomik yönden, en az maliyetle gerçekleştirilecek KİT'ler, iskolumuzla ilgili olarak ÇEAŞ, Kepez A.Ş. (Bu kuruluşlar tamamen özelleştirildi.)

2. İkinci Öncelikli KİT'ler : Bu kuruluşlar satılabilir oldukları ancak daha yüksek sosyal ve ekonomik maliyetle daha uzun vadede satılabilecekleri belirtiliyor ve kendi içinde sınıflandırılıyor. (TEAŞ/TEDAŞ).

VII. BEŞ YILLIK KALKINMA PLANINDA ENERJİ SEKTÖRÜ VE ÖZELLEŞTİRME

Sektörde kamu ve özel kesim şirketlerinin bir arada faaliyet gösterebileceği bir yapı oluşturulamamıştır. Elektrik sektöründe özel kesim faaliyetleri, 3096 sayılı Kanun, 3974 sayılı Kanun ve 4046 sayılı Kanun olmak üzere üç ayrı yasa ile düzenlenmektedir. 3974 sayılı Kanun ile 4046 sayılı Kanun arasında özelleştirme uygulamaları açısından uyumsuzluklar bulunmaktadır.

özelleştirme sonrasında, rekabetin hangi esaslara ve mekanizmalara göre sağlanacağı konusunda belirsizlik bulunurken, Yap-İşlet-Devret Modeli ile enerji alım ve fiyat garantisi verilerek gerçekleştirilen santral projeleri nedeniyle sektörde rekabetin ve serbest piyasa ekonomisinin geçerli olacağı bir sistemin kurulması imkanı zorlaşmaktadır.

3096 sayılı Kanun çerçevesinde görevli dağıtım şirketleriyle yapılan sözleşmelerde yeni yatırımların nasıl ve kim tarafından ele alınacağı açık değildir. Bu nedenle halen özel şirketlere devredilen bölgelerde dahi yatırımlar kamu tarafından yapılmaya devam olunmaktadır.

Hidroelektrik santral projelerinde veya geniş kömür sahalarının işletilmesini de içeren termik santral projelerinde kamulaştırmanın nasıl yapılacağı ve kamulaştırma bedellerinin kimin tarafından ödeneceği hususu belirsizdir.

Enerji, sulama, içmesuyu, taşkından koruma ve erozyon önleme ve çevre kirliliği yaratmama gibi faydalar içeren çok amaçlı hidrolik projelerle sınır aşan sular üzerinde bulunan baraj ve santrallerin YİD Modeli ile gerçekleştirilmesiyle ilgili sorunlar bulunmaktadır. Diğer yandan özel şirket girişimlerinde su kaynaklarının optimal kullanımına dayalı havza gelişim planlarına tam anlamıyla uyulamamaktadır.

A) Amaçlar, İlkeler ve Politikalar

Enerji sektöründe temel amaç, artan nüfusun ve gelişen ekonominin enerji ihtiyaçlarının sürekli ve kesintisiz bir şekilde ve mümkün olan en düşük maliyetlerle karşılanabilmesidir.

Plan döneminde hedef alınan ekonomik büyüme ve nüfus gelişimi beklentileri çerçevesinde toplam enerji talebinin yıllık ortalama yüzde 5,3 oranında artış göstereceği ve kaynakların tüketim içindeki payı artmaya devam edecektir.

Alternatif büyüme senaryolarına dayalı uzun dönemli elektrik talep çalışmaları, talebin 2000 yılında 120-130 milyar Kwh ve 2010 yılında 240-270 milyar kWh arası değerlere ulaşacağını göstermektedir. Hızla artan talebe zamanında cevap verebilecek şekilde elektrik enerjisi yatırımlarına önem verilecektir. Plan döneminde yeni ve büyük kapasiteli santral projelerine başlanacaktır. Kayıpların azaltılması ve şebekelerin iyileştirilmesi hedefleri doğrultusunda dağıtım ve şebeke yatırımlarına önem verilmeye devam edilecektir.

Elektrik talebinin Plan döneminde yılda ortalama yüzde 8 dolayında bir artışla dönem sonunda 122 milyar kWh'e ulaşması beklenmektedir. Bu talebi yüzde 13'lük bir yedekle karşılamak üzere, Plan döneminde 6.650 MW ilave yapılarak 2000 yılında santrallerin kurulu gücünün 27.930 MW'a üretim kapasitesinin ise 138 milyar kWh'e yükseleceği tahmin edilmektedir.

Bu gelişmelerle 2000 yılında kişi başına toplam enerji tüketimi 1.285 kilogram petrol eşdeğerine, kişi başına elektrik tüketimi ise 1.825 kWh'e ulaşacaktır.

Sektörde azalan doğal kaynaklar, artış göstermesi beklenen maliyetler ve büyüyen talep gözönüne alınarak, uzun dönemde güvenilir ve düşük maliyetli bir enerji arz sisteminin kurulması esastır. Bu doğrultuda yurtiçi enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve tüketimdeki payı zaman içinde artacak, ithal kaynakların temini için gerekli projeler başlatılacak, ürün bazında ve kaynak bazında çeşitlendirmeye gidilecektir.

Enerji kaynaklarının üretimine dönük madencilik yatırımlarına ağırlık verilecek, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaştırılması ve nükleer teknolojinin kısa sürede ülkeye transferi ve adaptasyonu üzerinde önemle durulacaktır.

Yurtiçi enerji kaynaklarının miktar ve kalite olarak yetersiz ve yüksek maliyetli olması, ithal enerji kaynakları için gerekli döviz ihtiyacı, aşırı enerji kullanımının çevre sorunu yaratması gibi nedenlerden dolayı, sanayide ve toplumsal yaşamın her kesiminde enerji yoğunluk değerlerinin aşağıya çekilmesi, verimliliğin artırılması ve tasarruf programlarının hayata geçirilmesi sağlanacaktır.

B) Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler

Elektrik talebinin kesintisiz ve ucuz olarak karşılanabilmesi için yatırımların planlı ve sürekli bir şekilde gerçekleştirilme ihtiyacı vardır. Bu amaçla kamu yatırımlarının istikrarlı bir şekilde sürdürülmesinin yanısıra yatırım ve işletme faaliyetlerinde özel kesim payının yükseltilmesi, yerli ve yabancı özel finansman katkısının artırılması amacıyla sektörde özel yatırımcılar ve işletmeciler için cazip ve uygun bir ortam yaratılacaktır.

Enerji sektöründe; özel ve kamu kesimin faaliyetlerinin düzenlenmesine, rekabetçi bir ortamın oluşturularak tüketici haklarının korunmasına ve gerekli yatırımların yapılmasının sağlanmasına yönelik olarak, kaynak, fiyat, tasarruf, çevre, dağıtım ve yatırım politikaları konusunda bir karar mekanizması ve kurumsal yapı oluşturulacaktır.

Jeotermal kaynaklardan azami faydayı temin amacıyla bu alandaki yasal boşluğu gidermeye yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.

Görüldüğü gibi 7. plan enerjide özel kesim payını yükseltmek ve nükleer enerjinin ülkemize girmesinin teorisini yapmıştır.

53. HÜKÜMET PROGRAMINDA ÖZELLEŞTİRME

53. Hükümet programının özelleştirme ile ilgili bölümünde şunlar söyleniyor;

Geçmiş dönemlerde başlangıcını yaptığımız özelleştirme çalışmaları, hukuki altyapıda meydana gelen aksaklıklar ve yeni hukuki zeminin oluşturulamaması sebebiyle yeterince ilerleyememiştir. Bu konuda başarılı olabilmek için Özelleştirme İdaresi'nin işlemleri kamuyuna güven verecek şekilde yürütülmelidir. Kamuoyunun duyarlılığı dikkate alınarak, öncelikle Özelleştirme İdaresi'nin kurumsallaşması yönündeki çalışmalar başlatılmış olup yapılan işlemler dürüstlük ve şeffaflık ilkesi ışığında kamuoyunun bilgisine sunulacaktır.

Diğer taraftan uzun bir süredir çaba harcanan enerji, petrol, petrokimya ve telekomünikasyon sektöründeki kuruluşların özelleştirilmeleri için gerekli yapısal düzenlemeler yapılmaktadır. Bu sektörde yeralan kuruluşların özelleştirilmelerinden sonra tüketicilerin haklarının korunması ve özel tekellerin yaratılmaması yönünde gerekli kurumsal düzenlemeler süratle hayata geçirilecektir.

Bu ilkeler çerçevesinde;

Çimento sektöründe geçtiğimiz ay 255 milyon dolarlık özelleştirme sonuçlandırılmış olup, önümüzdeki günlerde 60 milyon dolarlık özelleştirme daha tamamlanacaktır. Böylece, devlet, çimento üretiminden tamamen çekilmiş olacaktır.

Diğer taraftan;

- Sümer Holding'e ait işletmeler,
- ORÜS'e ait işletmeler,
- Et ve Balık Kurumunun kombinaları,
- Süt Endüstrisi Kurumu işletmeleri,
- Sivas Demir Çelik Fabrikası ve bu kuruluşların iştiraklerindeki paylar

ile ilgili ihale hazırlıkları tamamlanmış olup kısa süre içerisinde ihaleleri yapılacaktır.

Yakın Dönemde İhale Açılması İçin Hazırlıkları Süren Kuruluşlar;

- * PETROL OFİSİ,
- * TÜPRAŞ,
- * PETKİM,
- * ETİBANK Bankacılık, (Bu kısım kısa süre önce HalkBank'a devredildi.)
- * HAVAS,
- * TURBAN,
- * THY,
- * Türkiye Gemi Sanayi,
- * Türkiye Denizcilik İşletmeleri,
- * Deniz Nakliyat A.Ş. dir.

Diğer taraftan;

- * Bazı elektrik Santrallerinin,
- * Kamu Bankalarına bağlı sigorta şirketlerinin,
- * TEDAŞ'ın Bağlı Ortaklarının ve,
- * TEKEL'e ait bazı sigara fabrikalarının,

özelleştirilmesi yönünde çalışmalara başlanmıştır.

Kamuoyunca yakından takip edilen Türk Telekomünikasyon A.Ş. hisselerinin satışı ve bazı katma değerli hizmetlerin özel şirketler eliyle yürütülmesi ile ilgili kanunun bazı maddeleri Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir. Meydana gelen hukuki boşluğun giderilmesi amacıyla bu güne kadar kamuoyuna yansıyan tenkitleri giderici yönde yeni bir yasal düzenleme için tasarı hazırlanmıştır. Ancak geçerli bir hukuksal düzenlemenin yapılabilmesi bakımından Anayasa Mahkemesi'nin gerekçeli kararının yazılması beklenmektedir. Söz konusu karar yayınlandığında, yeni yasal düzenleme süratle gündeme girecektir.

Amacımız tam anlamıyla serbest piyasa düzenini oluşturmaktır. Bu anlamda tüketicinin korunması için tam rekabetçi ortamın sağlanması, tekelleşmenin önlenmesi, kaliteli ve ucuz mal ve hizmet temininin mümkün kılınması gerekmektedir. Üretimde; standardizasyon, kalite ve garantiyi sağlayıcı; rekabet şartlarını geliştirici bir ekonomik yapının oluşturulması bir zorunluluktur. Bu şartların hayata geçirilmesinde 1994 yılı sonunda çıkarılan 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanunla kurulması öngörülen REKABET KURULU önemli bir rol oynayacaktır.

Mesleki açıdan yeterli bilgi ve deneyime sahip 11 üye ile kurulması düşünülmüş olan Rekabet Kurulu bugüne kadar teşekkül ettirilememiştir. Bu ayın sonuna kadar Rekabet Kurulu teşekkül ettirilerek, tam rekabetçi serbest piyasa düzeninin oluşmasında etkin bir biçimde rol alması sağlanacaktır.

Bu programda sözü edilen, enerji, petrol, petrokimya ve telekomünikasyon sektöründeki yapısal düzenlemeler IMF'nin öngördüğü çerçevede yapılmıştır. Bir başka ilginç açıklama bundan sonra özelleştirmede dürüstlüğe ve şeffaflığa dikkat edileceğidir. Bu daha önce yapılan özelleştirmelerin dürüstçe ve şeffaf bir şekilde yapılmadığının açık itirafıdır.

54. HÜKÜMET PROGRAMINDA ÖZELLEŞTİRME

Devletin ekonomide ticari ve üretici faaliyetleri yerine asli fonksiyonları olan adalet, güvenlik ve altyapı hizmetlerini etkili bir şekilde yerine getirmesi ve bu sektörlerle ilgili yatırımlara zaman ve kaynak sağlanması amacıyla özelleştirme faaliyetlerine hızla devam edilecektir.

Ancak, özelleştirilmesi zaman alacak KİT'lerin özel sektör ilkelerine uygun olarak verimli çalışmalarını sağlayacak düzenlemeler yapılacaktır.

Özelleştirme şeffaflık ve kararlılık içinde gerçekleştirilecektir.

Enerji, ulaştırma ve telekomünikasyon kuruluş ve hizmetlerinin özelleştirilmesiyle ilgili yasal düzenlemeler geciktirilmeden yapılacaktır.

Bu sektörlerde yapılacak özelleştirme uygulamalarından rekabetçi ortamın gerçekleştirilmesine ve teknolojik yenilenmenin sağlanmasına özen gösterilecek, tekellerin oluşmasını engelleyici tedbirler alınacaktır.

Türk Telekomünikasyon A.Ş.'nin özelleştirilmesine ilişkin Yasa ile 4046 sayılı Yasanın bazı maddelerinde Anayasa Mahkemesi'nin iptal kararı doğrultusunda yapılacak yasal düzenlemeler öncelikle ve ivedilikle T.B.M.M.'ye sevk edilecektir.

Özelleştirme kapsamında alınan ve özelleştirme portföyünde bulunan kuruluşların en kısa sürede özelleştirilmesi sağlanacaktır.

54. Hükümet programı çok kısa metinden oluşmasına rağmen gaf üstüne gaf yapılmıştır. Birinci paragrafta devlet ticari ve üretici faaliyetlerden çekilir,

asli fonksiyonları olan adalet, güvenlik, altyapı hizmetlerine etkili bir şekilde yerine getirileceği belirtilirken, 4. paragrafta enerji, ulaştırma, telekomünikasyon kuruluşlarının özelleştirileceği belirtilmiştir. Burda altyapı hizmetlerinden ne kastediliyor, anlamak mümkün değildir. Enerji, ulaştırma, haberleşme bir altyapı sektörü içinde yer almaması büyük bir çelişkidir.

TEK'İN ÖZELLEŞTİRİLMESİ

TEK özelleştirilmeden önce, IMF direktifleri doğrultusunda yeniden yapılanmaya itilmiştir. Dünya Bankasının TEK'in yeniden yapılanmasıyla ilgili kredinin proje tanımına bakacak olursak.

Projenin amacı, borçluya belirlenen Program'ın yürütülmesinde ve kurumun yeniden yapılandırılmasında yardımcı olacaktır.

Proje, sözü edilen amaçlara ulaşmak için zaman zaman Banka ile Borçlu arasında sağlanacak mutabakatla üzerinde yapılabilecek değişikliklere de tabi olarak, aşağıdaki kısımlardan oluşmaktadır.

Kısım A : Borçlunun Yeniden Yapılandırılması

Borçlunun yeniden yapılandırılması için aşağıdaki sıralananlar da dahil olmak üzere şu tedbirler alınacaktır:

1- Program ve bu Anlaşmanın V inci Maddesinde yer alan, kabul edilen mali taahhütler çerçevesinde elektriğin ekonomik satış maliyeti esas alınarak tarife seviyelerinin belirlenmesi ve ayarlanması için Borçlu tarafından elektrik fiyatlandırılması ile ilgili bir politikanın hazırlanması ve uygulanması.

2- Borçlu tarafından, uygun bir maliyetlendirme bazı ve modern maliyet muhasebe sistemi oluşturulması, tarife sistemi için bir esasın formüle edilmesi, Borçlu tarafından hidrolik ve termik Santrallerinin optimum kullanımı ve yakıt maliyetlerinin karşılanması ile ilgili tedbirlerin uygulanması, Borçlunun bütün işletme alanlarındaki verimlilik seviyelerinin ve bu alanlardaki potansiyel verimlilik geliştirme imkanlarının belirlenmesi ve Borçlunun bütün üretim santralleri ve dağıtım şirketleri, genel yönetim organizasyonu ve iletim sistemi için ticari yapıda maliyet merkezlerinin kurulması hususlarını içeren bir İşletme Yönetimini Geliştirme Programının (İYG) uygulanması,

3- Borçlu tarafından, Borçlunun muhasebe politikaları ve uygulamalarının yeniden modellenmesi ve aynı zamanda mali duruma yeni bir şekil verilmesi ve faturalama ve tahsilat uygulamalarının geliştirilmesi hususlarının yer aldığı bir Finansal Yönetimi Geliştirme Programının (FYGP) uygulanması,

4- Borçlu tarafından bir Yönetim Bilgi Sisteminin formüle edilmesi ve uygulanması,

5- Borçlunun sermayesi ve borcu, borcun özkaynağa tesir etmesi ve borçlanma hükümlerinde yapılacak değişiklikler vasıta ile tekrar yapılandırılması,

6- Borçlunun bünyesi içerisinde bütün büyük enerji yatırımlarının etkilerinin hesaplanmasını hazırlamaktan, çevre ile ilgili politikaların ve standartların koordinasyonu ve izlenmesinden, çevresel teknolojilerin değerlendirilmelerini yapmaktan ve bundan sonra TEK personelinin bu konularda eğitilmesinden sorumlu olarak bir Çevre Bölümünün kurulması.

Projenin tanımından da anlaşılacağı üzere TEK'in mevcut konumundan farklı olarak, yeniden yapılanması gerektiği vurgulanmıştır.

Bu proje, Bakanlar Kurulu kararına göre sınırlı-pratik bir ihtiyaç nedeniyle talep edilmiştir. Karara bakılırsa bu kredi "enerji sektörünün programlanmış yatırımlarının önümüzdeki üç yıl için gerekli finansman ihtiyacının bir bölümünü karşılamak maksadıyla" alınmıştır. Dünya Bankası ise Türkiye'nin talebini daha farklı formüle etmiştir. Banka, Türkiye'nin "enerji sektörünün yapısal uyarlamasını gerçekleştirecek bir faaliyet programı hazırladığını, bu programı uygulamak için gerekli ithalatın finansmanı için yardım istediğini" belirtmektedir. Banka krediyi, sunulan Faaliyet Programı'nı desteklemek amacıyla açmıştır. 325 milyon dolarlık kredi için imzalanan antlaşma, 1987-1989 tarihleri arasında geçerlidir. Sektör kredisi tek başına kalmamıştır. Bu antlaşma, "tamamlayıcı borç antlaşmaları" ile birlikte bir bütün oluşturmuştur. Kredi "Enerji Sektörü Yapısal Düzenleme Programının yaşama geçirilmesi için verilmiştir. Bu program, sektör yatırım stratejisi geliştirilmesini, sektör içindeki kuruluşların, kurumların ve diğer varlıkların işletme etkinlikleri, fiyat politikaları, akılcı yatırım planlaması ve koruma önlemleri açısından faaliyetlerini ve kurumsal çerçeveyi güçlendirecek programın gerçekleştirilmesini ve bunun için gereken ivedi dışalımının siparişini içermektedir. Kredinin kesintiye uğramaması için, sözkonusu programda doyurucu ilerlemeler kaydedilmesi koşul sayılmıştır. Ayrıca Enerji Bakanlığı'nın yeniden düzenlenmesi, TEK için bağımsız bir mali denetim birimi kurulması, TEK Yönetim Kurulunun politika üretebilecek bağımsız bir organa dönüştürülmesi, elektrik, doğal gaz ve rafineri alt-sektör planlarının hazırlanması, fiyattandırmada uluslararası fiyatlara uygunluğun sağlanması, tarife yapısının yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Kredi antlaşması, Program'ın ya da belli bir kısmının gerçekleştirilmesini olanaksız kılan bir olay ortaya çıkarsa durdurulacaktır. Buna eş bir başka neden, 233 sayılı KHK ile ilgilidir. Eğer bu KHK şimdiki yapısına "aykırı şekilde değiştirilirse, askıya alınırsa, feshedilirse, yeni bir hükümle kaldırılırsa ya da uygulanmasından vazgeçilirse" kredi antlaşması Enerji de uygulanmayacaktır. 233 sayılı KHK, kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi ile ilgilidir. Bu duyarlılık, Dünya Bankasının krediyi asıl olarak sektörde özelleştirme için verdiğini göstermektedir. Kredi antlaşması kapsamında yer alan kurumlara göz atıldığında bu saptamanın yerindeliğe de görülmüş olacaktır. Sektörde yer alan tüm kurum ve KİT'ler, "kurumsal çerçeveyi kuvvetlendirecek bir program"a tabi tutulacaklardır. Başta Bakanlık

olmak üzere tümü için teknik yardım verilmekte, bilgisayar donanım ve yazılımı sağlanarak "yönetim geliştirme" çalışmaları başlatılmaktadır. Kredi bunula sınırlı kalmamakta, yatırım programı ve fiyat düzenlemesi ile yakından ilgilenmektedir. Bedelinin tüketiciden alınması esasına dayanan enerji fiyat politikası konusu 1980'lerin ilk yarısında gündeme getirilmiş ve Banka raporlarına göre hedefe ulaşılmıştır.

"Devlet Planlama Teşkilatının görüşünü havi Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu, önceden yönetmelikle belli edilmiş olan görev bölgelerinde, elektirik üretim, iletim ve dağıtım tesisleri kurulması ve işletilmesiyle ticaretinin, yaptırılmasına karar verebilir. "Bu kararı istihsal eden görevli şirketle, Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı arasında" Bakanlar Kurulu kararı ile belirlenen çerçeve içerisinde "99 yıla kadar süreli olarak "Görev Sözleşmesi" düzenlenir. Görevli Şirketin görevlendirdiği bölgede "Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca (Kamu iktisadi Teşebbüsleri dahil) yapılmış veya yapılacak üretim, iletim ve dağıtım tesislerinin işletme haklarının görevli şirketlere verilmesine Bakanlar Kurulu tarafından karar verilebilir. "Bakanlar Kurulu'nun bu kararında üretim, iletim ve dağıtım hizmet dilimlerinden hangilerinin veya hangi mertebede işletme haklarının devredileceği belirtilir. Görevli Şirketle tesislerin sahibi kuruluş (genellikle Türkiye Elektrik Kurumu) arasında "İşletme Hakkı Verilmesi Sözleşmesi" görev sözleşmesine paralel olarak düzenlenir.

Görevli Şirketin görev bölgesinde elektrik enerjisi üretimi yetersiz kaldığı takdirde; Türkiye Elektrik Kurumu'ndan veya komşu Görevli Şirketten elektrik enerjisi satınalabilir. Bu durumda aralarında "Enerji Satış Anlaşması" düzenlenir.

Görevli Şirketin, görev bölgesindeki tüketicilere satacağı elektrik enerjisinin birim bedeli "Görevli Şirketin teklifi ve Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı'nın onayı ile yürürlüğe girer. Tarifelerin tesbitinde, yıllık işletme, bakım ve onarım giderleri, faiz ve kur farkı garantisi verilmemiş ise kur farkları, teknik ve sermaye amortismanları, Elektrik Enerjisi Fonu için ayrılacak fon payı, diğer masraf ve harcamalar ile ortaklara dağıtılacak makul birtemüttü için gerekli gelirin sağlanması esas alınır.

Faaliyetleri devam eden imtiyazlı şirketlerle imtiyazı sona ermiş olan şirketlere; 3096 sayılı yasa kapsamına girip faaliyetlerini devam ettirme imkanları da sağlanmıştır.

Görev bölgeleri genellikle il bazında belirlenmektedir. Birden fazla il'in görev bölgesi olarak belirlenebileceği gibi bir ilin muayyen bir bölgesi olarak da tespit edilebilir.

BELİRLENEN GÖREV BÖLGELERİ

1. Görev Bölgesi:	Adana, İçel, Hatay
2. Görev Bölgesi:	Antalya
3. Görev Bölgesi:	Artvin
4. Görev Bölgesi:	Aydın, Denizli, Muğla
5. Görev Bölgesi:	Çanakkale
6. Görev Bölgesi:	İsparta
7. Görev Bölgesi:	Eskişehir, Bilecik
8. Görev Bölgesi:	Kastamonu
9. Görev Bölgesi:	Kırşehir
10. Görev Bölgesi:	Kayseri
11. Görev Bölgesi:	Balıkesir
12. Görev Bölgesi:	Sivas
13. Görev Bölgesi:	Tekirdağ
14. Görev Bölgesi:	Van
15. Görev Bölgesi:	Zonguldak
16. Görev Bölgesi:	İstanbul İli Anadolu Yakası
17. Görev Bölgesi:	Samsun
18. Görev Bölgesi:	İzmir
19. Görev Bölgesi:	Afyon
20. Görev Bölgesi:	Manisa
21. Görev Bölgesi:	Uşak

ELEKTRİK ENERJİSİ ÖZELLEŞTİRİLMEMELİDİR !

15 Temmuz 1970 tarihinde TEK Yasası çıkarken, elektrik enerjisi üretim, iletim ve dağıtımının tek elde toplanması ve dağıtımının devlet tekelinde olması esas alınmıştı. TEK'in kuruluşu ile ilgili olarak Dönemin Başbakanı Süleyman DEMİREL'in TBMM'ye sunduğu raporda gerekçeler şöyle ortaya konuluyordu.

"Yukarıda verilen bilgilerden anlaşılacağı veçhile bütün bir memleket sathında elektrik enerjisinin üretim, iletim, dağıtım işlerini bir tek teşkilat içinde toplamak ve bütün memleketin her yerinde muhtaç olduğumuz bol ve güvenilir elektrik enerjisini ziyadesiyle zengin olan kaynaklarımızdan temin için, etüt, plan, proje, inşa, tesis, işletme, bakım, onarım ve finansman gibi çeşitli fakat birbirlerine bağlı işleri halihazırdaki dağınıklık, yetersizlik ve verimsizlikten kurtarmak üzere Türkiye Elektrik Kurumu kanun tasarısı günün şartlarına uygun olarak yeniden hazırlanmıştır... Halihazırda elektrik enerjisi ile ilgili yukarıda sayılan ve birbirine bağlı olarak bir sorumluluk altında yürütülmesi icabeden çeşitli işler Elektrik işleri Etüt İdaresi, Devlet Su İşleri, Etibank, iller Bankası, bütün belediye elektrik işletmeleri, mahalli elektrik birlikleri, otoprodüktörler, imtiyazlı şirketler ve Köy İşleri Bakanlığı'na idareten verilmiş Köy Elektriklendirilmesi Servisi gibi teşekküllere dağıtılmış bulunmaktadır. Türkiye Elektrik Kurumu bu dağınıklığı ortadan kaldıracak bütün imkan ve gayretlerimizin lüzumsuz vere israf edilmeden bir arava getirilmesi suretiyle memleket elektrikleştirilmesinde diğer memleketlerde olduâ gibi büyük gelişme ve

faydalar sağlayacaktır. Nitekim, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'ye nazaran her bakımdan çok daha fazla imkanlara sahip bulunan Batı Avrupa memleketlerinden İngiltere, Fransa, İtalya gibi memleketler dağılık olan elektrik işlerini en küçük köyden en büyük şehre kadar, sanayi ulaştırma ve tarımda muhtaç olunan elektrik enerjisini tek bir teşekkül ile sağlamak üzere çeşitli devlet teşekküllerini belediyeler ve bütün elektrik şirketlerini ortadan kaldıran kanunlar çıkararak tek bir devlet teşekkülü kurmuşlardır."

TEK'in kuruluşunda dağılık kuruluşların birleştirmesi için raporlar düzenleyenler IMF dağıtın! dediğinde bir yapı içinde bütünleşen TEK'i dağıtmakta hiç tereddüt etmemişlerdir.

Daha önce İstanbul'da İETT'nin yürüttüğü elektrik üretim, iletim, dağıtım ve ticaret görevi, Belediye'nin bu hizmetleri gereğince yerine getirmediği gerekçesiyle 1982 yılında TEK'e devredilmişti. Aynı hizmetler 8 yıl sonra bu defa özel kuruluşlara devrediliyordu.

Oysa elektrik hizmetleri mahiyeti gereği özelleştirilmemelidir. Çünkü;

1) Elektrik enerjisi doğası gereği depo edilemez. Gereksinim olduğu anda yeteri kadar üretilip iletim ve dağıtım yapılmalıdır. Bunun için merkezi bir kuruluşa ihtiyaç vardır.

2) Elektrik enerjisi altyapı yatırımları içinde ve temel mal niteliğindedir. Bu nedenle "hizmet" özelliğini yitirmemesi için kamunun elinde olması gerekir.

3) Özelleştirmenin gerekçesi olan "rekabet" i elektrik sektöründe sağlamak veya en azından rekabetin sürekliliğini sağlamak olanaksızdır. Bunun için "pazar" a birden fazla mal sunulmalıdır. Tüketicilere farklı kalite ve farklı fiyatla elektrik enerjisi sunabilmek için birden fazla elektrik sistemine gereksinim olacaktır. Bu ise daha fazla yatırım ve işletme masrafı demektir. Örneğin, İstanbul'da iki elektrik şirketi farklı fiyat ve kalitede enerjiyi tüketicilere satmak istediğinde, kente iki ayrı şebeke yapmak gerekecektir.

4) Amacı kar olan özel şirketler varolan kaynakların en elverişli ve karlı olanlarına talip olacak, bu nedenle geri bölgelere hizmet götürülmesi olanaksızlaşacaktır.

5) Dünyada bu sektörde küçük bölgesel işletmeler yerine tüm üretim, iletim tesislerinin entegrasyonunu sağlayan bir yapılaşmaya gidilmektedir. Türkiye'de entegre sistemden vazgeçmek üretim yedek tesislerine olan gereksinimi arttıracak, aşırı yatırıma neden olacaktır. Özelleştirmeden sonra, elektrik enerjisi sistemi parçalanacaktır. Bunun getireceği sorunlardan bazıları şunlar olacaktır:

- Her özel şirket kendi bölgesindeki işletme güvencesini sağlamak için kendi yedek gücünü bulundurmak zorunda kalacaktır. Bu da entegre bir sisteme göre daha fazla mali kaynak demektir.

- Her şirket kendi sistemini yönetmek için ayrı bir genel merkez (sistem yük tevzi merkezleri) oluşturmak zorundadır. Bu da ayrı bir yatırım ve para demektir.
- Ayrı ayrı şirket bölgeleri kurulduğunda her elektrik şirketi sistemin sürekliliğini sağlamak, enerji kesintilerinde kendi bölgelerini toparlamak zorunda kalacaktır. Enerji kesintilerinin süresi uzayacak, bu esnadaki kayıpları telafi için çalışmalar üretim ve işletme maliyetini arttıracaktır.
- Ülkenin tümündeki malzeme ve teçhizat standardizasyonunu sağlamak zorlaşacaktır.
- Yeni tesisler için yatırımlarda güçlükler bir kat daha artacaktır.
- Ülkedeki işletme güvenliği azalacaktır.

Bütün bu gerekçelere rağmen;

10. Görev Bölgesinde KAYSERİ ve CİVARI ELEKTRİK TÜRK A.Ş. 12.01.1989 tarihinde

16. Görev Bölgesinde AKTAŞ ELEKTRİK ve TİC. A.Ş.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile şirketler arasında Görev Verme Sözleşmesi imzalanmıştır.

10. Görev Bölgesi olarak adlandırılan Kayseri ilinde görevli Şirket olan Kayseri ve Civarı T.A.Ş. ile TEK arasında 08.01.1990 tarihinde işletme Hakkı Devir Sözleşmesi imzalanmış ve 01.03.1990 tarihi itibarıyla anılan Şirket göreve fiilen başlamıştır.

16. Görev bölgesi olarak adlandırılan İstanbul ilin Anadolu Yakasında görevli Şirket olan Aktaş Elektrik A.Ş. ile TEK'le arasında 01.07.1990 tarihinde "İşletme Hakkı Devir Sözleşmesi" imzalanmış ve 01.09.1990 tarihi itibarıyla anılan Şirket göreve fiilen başlamıştır. Böylece elektrik enerjisinde özelleştirmeler başlamış oldu.

ÇUKUROVA ELEKTRİK'İN ÖZELLEŞTİRİLMESİ

Özelleştirme yoluyla, tekelleri grupların güçlü tekelleri haline gelişinin en bariz örneği, Çukurova elektriğin özelleştirme şeklidir. Bu bağlamda Çukurova Holding'de yaşananlar, özelleştirmelerin sermayeyi tabana yayacağı ve tekelleri önleyeceği yolundaki iddiaları çürüten oldukça öğretici bir örnektir.

Çukurova 19 Aralık 1992'de blok satışa çıkarıldı. Teklifle 12 Ocak 1993'te alındı ve 4 Şubat'ta KOİ tarafları pazarlığa çağırarak fiyat arttırmalarını istedi. Sonuçta Çukurova hisseleri Rumeli Holdinge satıldı.

Borsada alım satımı yapılan hisselerin sonunda Uzanları firma yönetimine getirmenin aracı olduğunken iyi örnek Çukurovadır. Borsa yoluyla "eşitlikçi kapitalizmin yaratılacağını" iddia edenlerin, Çukurova hisselerinin, Uzan'ların elinde yönetimi ele geçirme aracı olarak kullanılması karşısından diyebilecek bir sözü kalmamıştır. Borsa, özelleştirmelerin tekeli gruplara yarattığı imkanların manüplasyon alanı olarak kullanmıştır.

Uzan'lar borsada hisse senetlerini toplama yarışında 2 trilyon TL harcadılar. Oysa şirketin 1992 bilançosuna göre dağıtacağı kar yalnızca 350 milyar TL idi. Şirketin % 51'ini ele geçirebilirlerse bile, paylarına sadece 175 milyar TL düşecekti. Hedef neydi?

Asıl hedef, Sır Barajı ve Berke Hidroelektrik Santrali dolayısıyla Dünya Bankası'nın ÇEAŞ'a açtığı 402 milyon dolarlık döviz kredileri olduğu açıktır. TEK özelleştirileceği de düşünüldüğünden bu çabaya değecekti.

ÇEAŞ'ta eski yönetimin Enerji Fonuna ödeme yapmadığı gerekçesi ile, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nca Aralık ayından beri verilmeye zamlı tarife, Uzan'ların yönetime gelmesinden sonra, Mayıs 1993 başında onaylandı. ÇEAŞ yönetimi % 15 dolayındaki zaman içeren ek enerji faturalarına sanayi kuruluşlarına göndermeyi hemen başlaştı.

Uzanlar, yönetime geldikten bir hafta sonra ÇEAŞ'ta 84'ü emekli edilmek suretiyle 99 işçinin akitlerini sona erdirdi. KEPEZ Elektrik'te de 30 işçinin işine son verildi, işçi çıkarmaları devam etmektedir.

AKTAŞ VE ÖZELLEŞTİRME

1 Eylül 1990, Aktaş Elektrik Ticaret A.Ş., İstanbul'da "görev bölgesinde elektrik dağıtım ve ticaretine" başladı. O tarihte yaklaşık 750.000 abonenin bulunduğu İstanbul Anadolu yakasında geniş bir bölge, Aktaş tarafından 30 yıl süreyle işletilecekti.

Danışman firma olarak belirlenen The Boston Consulting Group adlı Amerikan firmasının hazırlanan özel bir raporda, başlangıç olarak elektrik dağıtım ve tahsilat konularında pilot bölge seçilerek uygulamaya geçilmesi olumlu sonuç alındığında özelleştirmeye gidilmesi önerilmiştir. Bu doğrultuda;

ANAP'ın iktidara gelir gelmez 1984 yılı başında çıkardığı 2983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun'un kapsamına alınan TEK'le ilgili olarak, bu defa 4 Aralık 1984 tarihli 3096 sayılı TEK dışındaki kuruluşların Elektrik üretimi, iletimi, dağıtım ve ticareti ile görevlendirilmesi hakkında kanun yürürlüğe konuldu.

2 Kasım 1989'da Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile şirket arasında ve 30 Mart 1990'da TEK ile şirket arasında işletme hakkı devir sözleşmesi imzalandı.

TEK personeli iken Aktaş'a devredilen 800 işçi ve 500 memurdan 700 işçi devirle birlikte istifa ettiler. Sonrasında işçi kıyımı taşeron uygulamalarıyla devam etti.

Bir TEK çalışanı yürütme durdurma istemiyle İdare Mahkemesinde dava açtı. Üç yıl süren dava sonucunda Danıştay 10. Dairesi 23 Haziran 1993 tarihinde, "Anayasa hükmüne uyulmadığı" ve "Hizmet sözleşmesi değil. imtiyaz sözleşmesi" olduğu gerekçeleri ile Aktaş'la yapılan sözleşmeyi iptal etti.

AKTAŞ uygulamalarında tamamen hukuk dışına çıkmıştır.

- İştirak bedellerinde yüksek fiat uygulamıştır,
- Abonelerin kendi sayaçlarından kira almıştır,
- Yönetmeliğin açık hükmüne rağmen taksit yapılmamakta, taksit yaptıklarına da % 7 faiz almaktadır,
- 6 kWh'a kadar reaktif enerji bedeli almaması gerekirken almıştır,
- TEK'ten aldığı elektriği neredeyse % 100 karla abonelere satmaktadır,
- TEK'e olan borcunu ödememekte, ucuz kredi olanağını yakalamaktadır.

Daha sayılamayacak nice haksızlıklara rağmen, AKTAŞ'ın sözleşmesi iptal edilmemekte, özel koruma altına alınmaktadır.

Yapılan bu özelleştirmeler sonucunda;

- 1) İşçi kıyımı yapılarak, taşeron firmalarla asgari ücretle sendikasıız işçiler çalıştırılmaktadır,
- 2) Elektrik tarifeleri tüketiciye katlanarak ulaşmaktadır.
- 3) Yatırımlar durma noktasına gelmiştir.
- 4) Firmanın yapması gereken tesis ve onarımlar yapılmamakta, yapılsada tüketiciye yansıtılmaktadır.
- 5) Elektrik alış bedeli TEK'e ödenmemekte, bu paralar işletilmektedir.
- 6) Taşeronlaştırma sonucu iş kazaları çoğalmaktadır.

Kısacası bu tür özelleştirmeler kamu kaynaklarının, yerli firmalar aracılığıyla ulaşırır şirketlere peşkeş çekilmesinden başka birşey değildir.

ICEF'İN RAPORU

Uluslararası kimya, enerji ve Genel İşçiler Federasyonu (ICEF) Dünya Genel Kurulunun raporunda dünyadaki özelleştirmeleri sonucunu şöyle özetliyor: "Serbest piyasa ele geçirdi ve çok uluslu şirketler kazandı"

Enerji sektöründeki bu değişiklikler, genelde dünya ekonomisindeki gelişmelerin bir parçası olmaktadır. Geleneksel olarak sıkı bir biçimde kontrol edilen ve ulusal politikaların temel parçası olan sektörler, şimdi dünya ekonomisinin parçası haline gelmekte ve kar hevesine hedef olmaktadır. Daha önceleri kamu kesiminde olan ve devlet tarafından kontrol edilen sektörleri çok uluslu şirketler ele geçirmeye başlamışlar ve on yıl

öncesine kıyasla dünya çapında enerji sektöründe çok önemli bir yer almışlardır.

O zamanlar bu şirketlerin gücü ve rolü dünya ekonomisi üzerinde zaten büyük olmaktaydı. Enerji sektöründe, örneğin Kanada gibi, bazı ülkeler bu şirketlerin çalışmalarını bir ölçüde denetim altına almıştı. O zamandan bu yana meydana gelen değişiklik ve gelişmeler sonucu şu an dünya enerji sektörü, çok daha birleşik ve birbirine benzer hale gelmiştir. Yüksek gerilim hatlarının birbirine bağlanması ve ülkeler arası elektrik nakli gibi alt yapıların entegrasyonu ile başta elektrik enerjisi olmak üzere kömür, gaz ve petrol sektörlerinde gittikçe artan dünya ticareti, bu ekonomi dalına uluslararası bir netilek kazandırmaktadır. Bu dalda yeni bir dünya işbölümü beklenmektedir.

Özelleştirme ve serbestleştirme uygulamaları toplumlara rekabeti arttırma olarak gösterilmesine karşın bu araştırma, uygulamanın aslında zaten var olan sermayenin merkezileşmesi ve gücün belirli odaklarda toplanmasına yaramıştır. Genel olarak devlet kontrolünde ve bazı kurallara bağlı çalışan kamu tekellerinin yerini özel oligopolies örneğin İngiltere'de elektrik üretimi gibi, veya doğrudan özel tekeller, İngiliz Gaz (British Gas) gibi almıştır. Bu özel şirketler çok daha az kurullara ve devlet kontrolüne bağlı olmaktadır. İç sermaye kaynaklarının yok denecek kadar az olması sonucu, gelişmekte olan ülkeler ile eski merkezi planlı ekonomi ülkelerinde devlet mal varlıkları ve kamu işletmeleri, yabancı yatırımcıların eline geçmiştir. Bu ele geçirme içinde birinci hedef, enerji dalında arama, sondaj, geliştirme, üretim ve dağıtım alanları olmuştur.

Özelleştirme ve serbestleştirme, dünya enerji devlerinin uluslararası alanda bir hegemonya kurmalarının aracı olmaktadır. Bu genişleme sadece petrol devleri için değil, gaz, kömür ve elektrik sektörlerinde de olmaktadır. Örneğin Brisith Gaz veya Fransız EdF, uluslararası enerji piyasalarında durumlarını kuvvetlendirmek için geniş dış yatırımlar yapmaktadır. Enerji sektöründe bir dalda çalışan şirketler genişlemekte ve bu sektörün diğer dallarına da el atmaktadır. Yatay ve dikey entegrasyon, çok uluslu şirketlerin yeni "modern görünüm" ü olmakta ve yeni stratejiler dünya çapında uygulanmaktadır.

Bu uluslararası olma yarışına, petrol ihraç eden ülkelerden yeni oyuncular da girmektedir. Genellikle bu yeni oyuncular, eski ve güçlü Batılı şirketlerle işbirliği yapmaktadır. Örneğin Alman VEBA ile Venezüella PDV işbirliği, Japonlar ile Sudi Arabistan ARAMCO ilişkisi ve Nijerya Ulusal Petrol Şirketi ile Fransız Elf, Amerikan Farmland ile İspanyol Ertoil ortaklıkları gibi.

Bu yeni oyuncular satış ve dağıtım alanlarına girmek isterken, Batılı şirketler doğal kaynaklara doğrudan girmeyi garanti altına almak istemekte ve bu şekilde ortak çıkar tezini kullanacak kendi güçlerinin daha da artması için yeni yollar aramaktadır. Uluslararası şirketlerin bu yeni stratejisi en çok ulusal enerji politikalarına alışkın ülkeleri ve en başta işçi-işveren ilişkilerini etkileyecektir. Uluslararası rekabete kapalı iken elde edilen ve korunan

üstünlükler, uluslararası nitelik kazanan enerji piyasasının etkisi altında yok olacak ve bu arada sendikaların da gücü azalacaktır.

ETKİLERİ

Batılı ülkelerdeki bu özelleştirme ve serbestleştirme dalgası, çok önemli olan enerji sektörünü de piyasa içine sokmaktadır. Bu uygulamanın hızı ve kapsamı, değişik ulusal koşullar, geleneksel alışkanlıklar ile bugünkü duruma bağlı olmaktadır. Aynı veya benzer piyasa güçleri olmasına rağmen, örneğin ingiltere ile İtalya'daki uygulamalar çok değişik olmaktadır.

Bu gelişmelerin çok yanlı etkileri olmaktadır. En çok yarar görenler büyük enerji şirketleri ile geniş çapta enerji kullanan sanayi olmuştur. Bu büyük sanai tüketiciler, kısa ve orta vadede, pazarlık güçleri nedeniyle enerji için daha az fiat ödeyeceklerdir. Ancak uzun vadede enerji sektörünün bütün dallarında birkaç dev şirketin sözü geçecek ve denge enerji sağlayan şirketler lehine değişecektir.

Bazı uygulamalarda serbestleştirme ve özelleştirme, büyük yolsuzluklar içinde yapılmıştır. Spekülasyon sonucu küçük bir grup çok kısa sürede çok büyük karlar elde etmiştir. Bazı ülkelerde ise "yumuşak" yolsuzluklara ve kayırmalara rastlanmıştır. Hükümetlerin devlet mal varlıklarını satması konusunda OECD dahi "kamu kesiminin satılması ile devlet bütçe açıkları kapatılırken, devlet mal varlığı eksilmekte ve orta ile uzun vadede vergi artışlarına veya kamu borçlarının yeniden yükselmesine yol açacaktır" demektedir. Avrupa işçi Sendikaları Araştırma Enstitüsü'nün bu konuda bir çalışması da OECD görüşünü teyit etmektedir. "Devlet kamu mal varlıklarını ortadan kaldırmaktadır. Bu durum basit olarak, borcunu ödemek için bir ailenin altınlarını satmasına benzetilmektedir." Bir başka deyişle, özelleştirme, çok iyi gelir elde eden bir pilotun, borcunu ödemek için gözlerini satışa çıkarması olmaktadır. Operasyon yapıldıktan sonra kör olan pilotun, yeniden gözlerine kavuşması mümkün olmayacak ve erken verdiği bu karardan dönülmeyecektir.

Özelleştirme uygulamasından en çok zararı işçiler ve çevre görmektedir. Bu uygulamada maliyet büyük önem taşıdığı ve işlemler birleştirildiği için geniş çapta iş kaybı ortaya çıkmaktadır. Enerji şirketlerinin bu dalda çalışmalarını birleştirmeleri zamanla Batı Avrupa ve Japon kömür madenlerinin tamamen kapatılmasına neden olacaktır. Bölge ekonomisi ile işgücü üzerindeki olumsuz etkilerinin yanısıra bu ülkeler ithalata bağımlı duruma geleceklerdir.

Enerji sektörünün uluslararası nitelik kazanması, çevre konusunda devlet müdahalesini de zayıflatacaktır. Batılı hükümetler, güçlü olmaları sonucu şirketleri çevre konusunda bazı kurallara uymaya zorlayabilecektir. Ancak gelişmekte olan ülkelerde güç, çok uluslu şirketlerin elinde olmaktadır. Bazı Batılı ülkelerde yeniden millileştirme de olabilir. Genel hükümet politikaları ile piyasa ekonomisinin çakışmaya başlaması, millileştirme uygulamasını beraberinde getirecektir.

Ancak birçok alanda geriye dönüş mümkün olmayacaktır. Ya siyasi iktidarın gücünün azalması veya meydana gelen yapısal değişikliklerin büyük boyutları geriye dönüşü engelleyecektir. Bu uygulama, daha önce granit kaya içinde dokunulmaz olarak gözüken yapıların, baskı, propaganda ve lobi ile değiştirilebileceğini ortaya koymuştur.

Özelleştirme ve serbestleştirme uygulamasının gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkisi çok değişik olmuştur. Magreb ülkeleri ile Nijerya hariç, Afrika'da bir etkisi olmamıştır. Bunun nedeni dünya ekonomisi içinde Afrika'nın çok küçük bir payı olmasıdır. Asya ülkeleri bu uygulamaya bağlı olduklarını açıkça ifade etmektedir. Buna rağmen, kamu kesimi yöneticilerinin, askeriye'nin ve sendikaların karşı çıkması sonucu, ilan edildiği kadar geniş kapsamlı olmamıştır. Örneğin Tayland uygulaması. Aynı durum Güney Amerika için de geçerlidir. Ancak bu ülkelerde ekonomik durumun çok bozuk olması, kar getiren şirketlerin bir dalga halinde özelleştirilmelerine yol açabilecektir. Kar getiren şirketler ise genellikle enerji sektöründe olmaktadır. Bu konuda, elli yıl önce millileştirilme politikaları sonucu ülkeden kovulan çok uluslu şirketlerin, şimdi özel davet ile aynı ülkelere dönmesi beklenmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için sonuç ne olacaktır?

İlk olarak, ekonominin merkezinde bulunan bu geniş sahada kontrolü kaybedecekler ve kalkınma planlarını piyasa güçlerine bağlı kılacaklardır. Bu durum ise birçok kalkınma hedefini ulaşılamaz hale getirecektir. Özelleştirme ve serbestleştirme uygulaması beraberinde geniş çapta işsizlik ve düşük ücretleri getirmektedir. Liberal ekonomik politikaların "kalkınma" ya yol açması yerine, yoksulluğun artmasına, bu kalkınma modelinin yararlarının çok dengesiz bir biçimde dağılmasına ve ekonomik gücün uluslararası bağlantılı küçük bir grubun eline geçmesine yol açacağını ortaya koyan kuvvetli göstergeler vardır. Bu konuda en güzel örnekler Hindistan, Arjantin, Brezilya ve hatta Venezüella olmakta ve daha birçok ülkenin listeye girmesine az bir zaman kalmaktadır.

İkinci olarak özelleştirme ve serbestleştirme, çevre ve doğayı daha büyük tehlike içine sokacaktır. Gelişmekte olan ülkeler, yabancı yatırımları çekebilmek için birbiri ardından bu konudaki kaide ve kuralları zayıflatmaktadır. ABD ile Meksiko arasındaki ilişki bu durumun en güzel bir örneği olmaktadır.

Son olarak, gittikçe artan bir biçimde enerji devleri, ucuz işçiden yararlanmayı arttıracaktır. Bunun örneği, kömür işkolunda şirketlerin Kızıl Çin ile Venezüella'ya ucuz işçi için kayması olmaktadır. Kömürü çok ucuza mal eden Polonya başta olmak üzere diğer Doğu Avrupa ülkeleri de çok yakında bu listeye dahil olacaklardır.

BU TABLODA ULUSAL VE ULUSLARARASI SENDİKALARIN YERİ VE KONUMU NEDİR?

Bu araştırmada ele alınan ülkelerdeki değişiklikler, bütün konunun dünya çapında ele alınarak incelenmesi ile tam olarak ortaya konabilecektir. Ancak bütün bunların, sendikaları da etkilediği açıktır.

Yeni durumla başa çıkmak için sendikaların da dünya çapındaki gelişmeler üzerinde durmaları gerekli olmaktadır. Ulusal çemberin dışına çıkma zamanı gelmiştir. Şirketler hızlı bir biçimde yeni ekonomik dalları çok geniş bir coğrafi alanda kapitalizm ve piyasa güçlerine açarak bir başarı kazanmış durumdadır. Bu uygulamalar aynı zamanda doğrudan sendikaların gücünü kırmaya da yöneliktir.

Sendikalar genel olarak özelleştirme ve serbestleştirme uygulaması ile mücadelelerine devam ederken, enerji sektöründeki yeni özel işverenler ile de karşılaşmaya hazır olmalıdır. Serbestleştirme konusunda da sendikalara görev düşmektedir. Değiştirilen ve serbestleştirilen kural ve kaidelerin "yeniden serbestleştirilmesi" olgusuna sendikalar hazırlıklı olursa, savunma durumundan kurtulabilirler. Çevre sorunları grupları, tüketici kuruluşları ve bazı ülkelerde yerli toplumlar ile geliştirilecek yeni işbirlikleri, sendikaların durumunu kuvvetlendirecektir.

Bu tablonun en önemli yanı, ulusal mücadelelerin uluslararası alanda koordine edilmesi olmaktadır. Sermayenin esnekliği ve görünümü gerçek olarak uluslararası olmakta ve aynı düzeyde karşısına çıkılması gerekmektedir. Bu durum, Kuzey ile Güney arasında işçi çıkarlarının çatışması sorununu ortaya çıkarmaktadır. Kömür madenlerinin İngiltere'den Güney Afrika'ya, Almanya'dan Venezüella'ya ve Fransa'dan Avusturalya'ya kayması, İngiliz, Alman ve Fransız işçilerinin aleyhine olurken, Güney Afrika, Venezüella ve Avusturalya işçilerinin yararına olmaktadır. İşçiler arasında uluslararası rekabet yerine uluslararası dayanışmanın sağlanması için, işveren oyunları ile birbiriyle karşı karşıya getirilme tehlikesi içinde olan işçiler ve sendikalarının haberleşmeleri, işbirliği yapmaları ve ortak stratejiler üretmeleri gereklidir.

Bir ülke işçilerinin, diğer bir ülke işçilerine karşı koz olarak kullanılması ancak iyi koordine edilen strateji ile mümkün olacaktır. Bunun için mevcut ilişki ve bağların kuvvetlendirilmesi, yeni ilişki ve bağların kurulması gereklidir. Doğu Avrupa ve bazı gelişmekte olan ülkelerdeki sendikaların, enerji devleri ile ilişkilerde daha geniş deneyime sahip kardeş sendikaların destek ve yardımına ihtiyacı vardır.

Aynı çok uluslu şirketle ilgili olarak işçilerin deneyimlerini diğerleri ile paylaşmaları, bilgi ve deneyim alışverişini arttırmaları gittikçe artan bir biçimde gerekli olmaktadır. Bu durum, değişik şirketleri de kapsamaktadır. Enerji sektörünün çeşitli dallara ayrılması, ancak bir dev şirketin bütün bu dallara el atması, her dalda ayrı örgütlenmiş sendikaların da işbirliğini kaçınılmaz yapmaktadır. Şirketlerin toplu pazarlığı merkezli durumdan çıkarma çabalarına karşı sendikaların haberleşme ve araştırma çalışmalarına öncelik vermeleri yerinde olacaktır. Şirketlerin uluslararası alana yayılmalarına karşın yeni ve sistematik bir yaklaşım, sendikal cevabın ortaya konmasını kolaylaştıracak ve büyük ölçüde yardımcı olacaktır.

Sendikal hareketin daha geniş uluslararası nitelik kazanması ve bütün dünyada işçiler arasında daha sıkı işbirliği, gülün dikenlerinin üstesinden gelmenin tek yöntemi olmaktadır.

Uluslararası sendikal işbirliğinin yanında ulusal çapta işbirliği ve dayanışmanın gerekliliği kaçınılmazdır. Ülkemizde enerji işkolunda örgütlü bulunan TES-İŞ ve ENERJİ-YAPI YOL SEN özelleştirmenin yıkıcı sonuçlarına karşı ortak mücadelenin zeminini yakalamak zorundadır. Enerji işkolunda özelleştirmeden kaynaklı yoğun bir şekilde işçi-memur kıyımları yaşanmaktadır.

Önce temizlik faaliyetlerinde başlayan taşeronlaştırma, hemen hemen her alanda yaygınlaştırılarak uygulanmaktadır. Sosyal güvenlikten yoksun, sendikasız işçiler asgari ücretle çalışma saatlerinin oldukça uzun olduğu koşullarda çalıştırılmaktadırlar. Diğer bir yaklaşımla çağdaş kölelik sistemi gittikçe yaygınlaşmaktadır. TES-İŞ ve ENERJİ-YAPI YOL SEN taşeronlaştırmaya karşı bir programı önlerine gecikmeden koymalıdır.

Ayrıca enerji üzerine yapılan senaryolar karşısında da gerekli çalışmalar yapılmalıdır. Enerji ihtiyacı konusunda yapılan gerçek dışı tahminlere dayanarak, nükleer enerjinin gerekliliğini teorisi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle "TEMİZ ENERJİ" yi ön plana çıkaran önermeler kamuoyunu aydınlatıcı çalışmalar hayata geçirilmelidir.

Özelleştirme sonucunda elektriği olması gerekenin oldukça üzerinde bir maliyetle tüketmek zorunda bırakılan halka yönelik eğitim faaliyetlerini yine TES-İŞ ve ENERJİ-YAPI YOL SEN üstlenmelidir.

Özelleştirme yüzkarası olan, ÇEAŞ, AKTAŞ, Kayseri ve civarı T.A.Ş. ayıpları örtülmeden, başka bölgeler özelleştirilmek için hazırlıkları yapılmaktadırlar.

Kamu kaynaklarının, özel kesime adeta altın tepsilerle sunulma biçimi olan bu özelleştirme uygulamalarını teşhir edici çalışmalarımız daha da yoğunlaşarak artacaktır.

Son olarak ENERJİ-YAPI YOL SEN, enerji sempozyumunun enerji sektöründe yeni bir ufuk, yeni perspektif sunacağı umuduyla düzenleyicilere başarılar diliyoruz.

KAYNAKÇALAR:

1. Yeni Sağ ve Devletin Değişimi (Birgül Ayman Güler)
2. ICFE Uluslararası Kimya, Enerji ve Genel İşçiler Federasyonu
3. VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı
4. 53. Hükümet Programı
5. 54. Hükümet Programı

